

Analysis of the narrative mechanisms of the story of "Bahram-e- Gour in the black dome" from Nizami's Haft Peykar, based on Greimas's theories

Ebrahim Saravani¹ | Behrouz Romiyani² | Mostafa Salari³

1. PhD student of Persian language and literature, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran. Email: e.saravani@iau.ac.ir
2. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran. (Corresponding author). Email: 59899641990@iau.ir
3. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran. Email: m.salari11@yahoo.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	The study and analysis of literary works based on important and universal literary theories, in addition to helping to better understand the structure of stories, can be helpful in a different and deeper understanding of the text. One of the greatest structuralist theorists in the field of narrative is Algirdas Julien Greimas, a Lithuanian living in France. His views have been welcomed by many researchers due to their special divisions and the properties of flexibility and fluidity. Accordingly, the following essay attempts to evaluate and analyze, with a descriptive-analytical approach, the structure of the main plot of the narrative "Bahram-e-Gour in the black dome" from Haft Peykar of Nizami based on some of Greimas' most important ideas (binary oppositions, narrative chains, and the actantial model), and analyzes the actors and how the structures that constitute the events in it are formed. According to the research findings, in this narrative, the story begins with an initial balanced situation (the king's glory in the palace); with the king's curiosity to discover the secret of the people's black-clad clothing, it turns into an intermediate unbalanced situation, and finally reaches a final balanced situation with the king's discovery of the secret of the black-clad clothing. The main actors of Greimas's action model have also been recovered as follows: sender: the king's curiosity, receiver: the king, subject: the king, object, discovering the secret of the black-clad people, helper: the butcher and the stout chicken, deterrent: the drunken townspeople. The fundamental elements of the structure of the three narrative chains (contractual, executive, and disjunctive) can also (like other components) be explained and adapted to Greimas's ideas.
Article history:	
Keywords: Nizami 's narration, Black dome, Greimas's theory.	

Cite this article: Saravani, Ebrahim; Romiyani, Behruz; Salari, Mostafa. (2025). "Analysis of the narrative mechanisms of the story of "Bahram-e- Gour in the black dome" from Nizami's Haft Peykar, based on Greimas's theories". Journal of Lyrical Literature Researches,

© The Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan.

Extended abstract

1- Introduction

In the contemporary era, the analysis of narratives based on new theories has enriched literature even more. Among the new theories on the understanding of literary works are the theories related to narratology and structuralism. These two sciences are among the sciences that answer the fundamental questions of humanity regarding the philosophy of literature. Structuralists have also drawn people's attention to the general rules of narratives and the analysis of meta-narrative (Payandeh, 2018: 236-234). Algirdas Julien Greimas, one of the greatest structuralist theorists of narratology, proposed new developments in the structural studies of narrative. He believes that in order to understand a narrative, one must understand the meanings of the developments and grammatical rules of the narrative; just as in order to understand a sentence, one must understand the grammatical and syntactic rules and the meanings of words (Green and Lebihan, 2004: 110). In the following essay, which was conducted using a descriptive-analytical method, the main idea is to examine and analyze the structure of the narrative "Bahram-e- Gour in the black dome" from Nizami's poetic collection "Haft Peikar" based on Greimas's ideas.

2. Research method

The research method in this study is descriptive-analytical and examines data and examples, based on library studies that have been discussed and examined by citing some of Greimas's most important ideas. In order to achieve the research objectives, the story of Bahram-e- Gour in Black Dome, from Haft Peikar of Nizami, was studied in full, and then an attempt was made to analyze and explain the narrative structure based on Greimas' ideas (binary oppositions, actantial model, narrative chains).

3. Discussion

Algirdas Julien Greimas, a famous linguist and semiotician, has discussed in his opinions such topics as: action pattern, binary oppositions, narrative chains, etc. He reduced Propp's theories on the existence of action/event in narrative to six situations (Greimas, 1986: 39). These six actors or actants, who are in three binary oppositions, consist of: sender/receiver, subject/object, and supporter/opponent (Toolan, 2007: 82). Greimas considers the structure of narrative plot as a result of binary oppositions. From his perspective, "these oppositions are related to plot in the following way: temporal oppositions, i.e. balanced or unbalanced initial conditions against the final conditions of the story, against thematic conditions, i.e. for the reversed and unbalanced theme, a solution is found and balance is regained. (Okhovvat, 2002: 65).

Another part of Greimas's ideas is related to narrative chains. From his perspective, each narrative has three chains to explain its different narrative sequences: The Contractual chain, the Performative chain, and the Disjunctive chain (Hawkes, 2003: 71). Many ancient Persian stories have the potential to be adapted and examined with modern literary theories. In the story "Black dome" of Nizami's Haft Peikar, based on Greimas' ideas, the story begins with a balanced initial situation (the king's glory in the palace); with the king's curiosity to discover the secret of the black-clad man, it changes to an unbalanced middle situation, and

with the king's discovery of the secret, it reaches a balanced final situation. The course of the story in this narrative is structurally from negative to positive.

In this narrative, the main actors are: the king (subject and receiver), the king's curiosity (sender), discovering the secret of wearing black clothing (object), the townspeople (opponent), the butcher and the burly chicken (supporters).

The narrative chains in the aforementioned narrative are also as follows: 1- Contractual: the king's internal pact to achieve the goal (discovering the secret of black-clad clothing); 2- Performative: abandoning the throne and traveling to the city of drunkenness/fighting difficulties and obstacles/testing self-control; 3- Disjunctive: the king's change of status in response to fulfilling his internal pact/discovering the secret/returning to the palace and wearing black.

4- Conclusion

Using up-to-date study patterns can have a significant impact on a deeper understanding of literary works and provide a new analysis of a narrative. Analyzing Bahram-e-Gour's narrative in "The Black Dome" from Nizami's "Haft Peykar" series using Greimas's theory opens a new window to the layers of this work. In analyzing this story, it was determined that there is both a contrastive pattern, i.e. a balanced initial situation, an unbalanced middle situation, and a balanced final situation, as well as a syntactic structure or three chains: Contractual, Performative, and Disjunctive. Also, all six actors of the Greimas action model (sender, receiver, subject, object, supporter, and opponent) are present in this narrative.

In general, the elements that Greimas showed for the structural analysis of a narrative are explained in the narrative of The Black Dome. The results obtained demonstrate the adaptation of Greimas' narrative model in the analysis of the characters and structure of this narrative and show that Greimas's views are capable of adapting to lyrical texts.

5-References

- Ahmadi, B. (1991). *Structure and Interpretation of Text*. Vol. 1. Tehran: Markaz.
- Bertens, J. W. (1983). *Literary Theory*. Translated by Farzan Sojoudi. Tehran: Ahang.
- Dorpar, M; Yahaghi, M. J. (2010). "Analysis of Character Relationships in Nizami's Leili and Majnun Poem". *Boostan-e Adab Magazine*. Volume 2, Issue 3, Serial 1/59. pp. 89-65.
- Eighton, T. (1989). *Introduction to Literary Theory*. Translated by Abbas Mokhber. Tehran: Markaz.
- Harland, R. (2007). *A Historical Introduction to Literary Theory from Plato to Barthes*. Translated by Behzad Barkat. Guilan: University of Guilan.
- Hebert, L. (2005). *Tools for Text and Image Analysis*, Julie tabler, available at <http://www.signisemio.com>
- Green, K; Labihan, J. (2004). *Textbook of Literary Theory and Criticism*. Translation: Translators' Group. Tehran: Ruznegar.
- Greimas, A. J. (1983). *Structural Semantics: An attempt at a method*. University of Nebraska Press. Lincoln and London.

- Greimas, A. J. (1986). *Semantiqu*. London: Penguin Press.
- Mashhadi, M. A; Savab, F. (2014). "Analysis of the Narrative Structure of the Story of Bahram and Golandam based on the Greimas Theory". *Literary Text Research (Persian Language and Literature)*, Vol. 18 (61): 83-105.
- Najafi, N; Akbari, M. (2019). "The Structure of Sub-Narratives in the plot of Khosrownameh; based on the Greimas Actantial model". *Journal of Comparative Literature Studies*. 2012. 54. pp. 197-210.
- Nizami-Ganjavi, E.Y. (1999). *The Complete Works of Nizami-Ganjavi, with Introduction and biography of Hossein Vahidi*, vol. 2. Tehran: Safi-Alishah.
- Okhovvat, A. (1992). *Grammar of Fiction*. Tehran: Farda.Payandeh, Hossein. (1997). *Literary Theory and Criticism, an Interdisciplinary Textbook*. Tehran: Samt.
- Propp, V. (1999). *Morphology of The folktale*. Translated by Fereydoun Badreh. Tehran: Toos.
- Rahmani, M; Fouladi, M. (2019). "Investigating in the story of Nizami Ganjavi's "Sandalwood-colored dome" based on Greimas's structuralist theory". *Bi-Quarterly Journal of Literary Sciences*, Year 10. Issue 17. pp. 75-93.
- Savab, F. (2015). *A Study of the Narrative Structure of Lyrical Poems Based on Grimas's Theory (Veis and Ramin, Khosrow and Shirin, Jamshid and Khorshid, Homay and Homayoun, Leili and Majnun)*, PhD Thesis in Persian Language and Literature, University of Sistan and Baluchestan, Supervisor: Mohammad Ali Mahmoudi.
- Selden, R; Widson, P. (2005). *A Guide to Contemporary Literary Theory*. Translated by Abbas Mokhber. 3rd Edition. Tehran: Tarh-e- no.
- Shairi, H.R. (2002). *Fundamentals of Modern Semantics*. Tehran: Samt.
- Shairi, H.R. (2006). *Semiotic Analysis of Discourse*. Tehran: Samt.
- Shairi, H.R. (2006). *Semiotics of Literature/Theory and Method of Literary Discourse Analysis*. Tehran: Tarbiyat Modares University
- Sojudi, F. (2005). *Semiotics and Literature*. Tehran: Farhang Kavosh.
- Soleymanpour, M. (1998). "The Central Role of the Majnun Character Based on Greimas's actantial model ". *New Literary Studies*, Vol. 1, No. 2. pp. 1-12.
- Tahmasbi-Sargholi, F; Malmali, O; Sohrab-Nejad, A. (1400). "Narrative mechanism in Leyli and Majnun Based on the Greimas Model". *Literary Criticism and Stylistics Studies*, 2012. Vol. 2 (44 in a row). pp. 47-66.
- Toolan, M. J. (1987). *Narrative Studies: A Linguistic-Critical Introduction*, Translated by Seyyed Fatemeh Alavi and Fatemeh Nemat. Tehran: Samt.
- Tyson, L. (1988). *Theories of Contemporary Literary Criticism*, Translated by Maziar Hosseinzadeh and Fatemeh Hosseini, Tehran: Negah-e- Emruz.
- Zarrinkoub, A. (1993). *Pir-e- Ganje dar jostojoye nakojaabad*. Tehran: Sokhan.

آمله انتشار

تحلیل سازوکارهای روایت «بهرام‌گور در گنبد سیاه» از هفت‌پیکر نظامی، بر پایه آرای گریماس

ابراهیم سراوانی^۱ | بهروز رومیانی^۲ | مصطفی سالاری

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران. رایانامه: e.saravani@iau.ac.ir

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران. (نویسنده مسئول) رایانامه: 59899641990@iau.ir

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران. رایانامه: m.salari11@yahoo.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

بررسی و تحلیل آثار ادبی بر مبنای نظریه‌های مهم و جهانی ادبی، علاوه بر کمک به درک بهتر ساختار داستان‌ها، می‌تواند در فهم متفاوت و عمیق‌تر متن مدرسان باشد. یکی از بزرگ‌ترین نظریه پردازان ساختارگرا در زمینه روایت، آلژیرداس ژولین گریماس (A.J Greimas) لیتوانی، مقیم فرانسه است. آرای وی به سبب دارابودن تقسیم‌بندی‌های ویژه و خاصیت انعطاف‌پذیری و سیالیت، مورد استقبال بسیاری از پژوهشگران قرار گرفته است. براین اساس، جستار پیش‌رو می‌کوشد با رویکرد توصیفی-تحلیلی، ساختار طرح اصلی روایت «بهرام‌گور در گنبد سیاه» از هفت‌پیکر نظامی را بر مبنای برخی از مهم‌ترین آرای گریماس (تقابل‌های دوگانه، زنجیره‌های روایی و الگوی کنشگر) مورد ارزیابی و تحلیل قرار دهد و به تحلیل کنشگران و چگونگی شکل‌گیری سازه‌های تشکیل‌دهنده رخدادها در آن پردازد. طبق یافته‌های پژوهش، در این روایت، داستان با وضعیت متعادل آغازین (کامرانی پادشاه در قصر) شروع می‌شود؛ با کنجکاوای پادشاه برای کشف راز سیه‌پوشی مردم، به وضعیت نامتعادل میانی مبدل می‌شود و سرانجام با کشف راز سیه‌پوشی توسط پادشاه به وضعیت متعادل پایانی می‌رسد. کنشگران اصلی الگوی کنشی گریماس نیز چنین بازیابی شده‌اند: فرستنده: کنجکاوای پادشاه، گیرنده: پادشاه، فاعل: پادشاه، مفعول: کشف راز سیه‌پوشی، یاریگر: مرد قصاب و مرغ تنومند، بازدارنده: مردم شهر. عناصر بنیادی ساختار زنجیره‌های سه گانه روایی (میتاقی، اجرایی و انفصالی) نیز همانند دیگر مؤلفه‌ها قابل تبیین و تطبیق با آرای گریماس هستند.

کلیدواژه‌ها:

روایت نظامی، گنبد سیاه، نظریه گریماس.

سراوانی، ابراهیم؛ رومیانی، بهروز؛ سالاری، مصطفی. "تحلیل سازوکارهای روایت «بهرام‌گور در گنبد سیاه» از هفت‌پیکر نظامی، بر پایه آرای گریماس". پژوهشنامه ادب غنایی.

در دوران معاصر، تحلیل و تشریح روایات و داستان‌های نو و کهن بر پایه نظریات جدید و مختلف، باعث غنای هرچه بیشتر ادبیات و نمایان ساختن افق‌های جدید و دریچه‌های نوین بر روی مطالعه و شناخت آثار ادبی شده‌است. از نظریات نوین در باب شناخت آثار ادبی، نظریات مربوط به روایت‌شناسی و ساختارگرایی است. این دو علم، ازجمله علوم هستند که به سؤالات بنیادین بشر در باب فلسفه ادبیات پاسخ می‌دهند. یکی از این سؤالات اینست که: اگر به راستی همه روایات و داستان‌ها از ساختارهای همشکل و تکراری برخوردارند، پس چه نیازی است که ما دوباره به خواندن آن‌ها پردازیم؟! پاسخ روایت‌شناسان و ساختارگرایان اینست که ما روایت‌های کهن را به هزاران شکل تکرار می‌کنیم چون هنوز نتوانسته‌ایم راز و رمزهای زندگی و تناقضات آن را حل کنیم؛ مثلاً هزاران رمان در باب مرگ نوشته شده و این نشان می‌دهد که بشر همواره به مرگ اندیشیده و تلاش کرده آن را برای خود حلاجی کند، اما در این زمینه توفیقی نداشته؛ بنابراین همچنان به روایت‌سازی، خواندن و ساختن رمان و داستان درباره مرگ می‌پردازد؛ همچنین ساختارگرایان توجه افراد را به قواعد عام روایت‌ها و تحلیل فراداستان جلب کرده‌اند (پاینده، ۱۳۹۷: ۲۳۶-۲۳۴). گریماس (۱۹۱۷م) از بزرگ‌ترین نظریه‌پردازان ساختارگرایی روایت‌شناسی، تحولات نوینی در مطالعات ساختاری روایت مطرح کرد. او معتقد است جهت فهم یک روایت، باید معانی پیرفت‌ها و قواعد دستوری روایت را شناخت؛ همانطور که جهت فهم یک جمله باید قواعد دستوری و نحوی و معانی واژه‌ها را شناخت (گرین و لیبهان، ۱۳۸۳: ۱۱۰). در جستار پیش رو که به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده، ایده اصلی، بررسی و تحلیل ساختار روایت بهرام گور در گنبد سیاه از مجموعه منظوم «هفت پیکر» نظامی بر اساس آرای گریماس است.

۱-۱ بیان مسأله و سؤالات تحقیق

مسأله اصلی این جستار، درک میزان انطباق و همخوانی ساختار روایت غنایی بهرام گور در گنبد سیاه با رویکرد نوین و جهانی گریماس و آشنایی هرچه بیشتر با ساختارگرایی به عنوان یک روش پژوهشی در تحلیل انواع روایت‌های کهن غنایی ایران است. پرسش اساسی این جستار آنست که ساختار روایی داستان «بهرام گور در گنبد سیاه» در چهارچوب آرای گریماس چگونه تبیین می‌شود؟ و میزان انطباق این اثر با آرای گریماس به چه میزان است؟

۱-۲ اهداف و ضرورت تحقیق

بازخوانی و تحلیل روایات کهن فارسی با کاربرست نظریه‌های جدید و شناخت ساختارهای زبانی متن آن‌ها می‌تواند در شناساندن دقیق‌تر این آثار و همچنین تحلیل بنیادهای معنوی آن مفید باشد. همچنین بهره‌مندی از روش‌های نوین بررسی روایت (مانند الگوی کنشگر گریماس) در تحلیل داستان‌ها و شخصیت‌ها، موجب می‌شود نگاه به متن‌های ادبی (قدیم یا جدید)، ساختارمند و علمی‌تر گردد. تشریح الگوهای جدید در روایات نظامی، علاوه بر ایجاد بینشی عمیق‌تر از افکار نظامی، درک غنی‌تری از مهارت هنری وی را نیز فراهم می‌سازد. هدف جستار حاضر، ضمن معرفی و شناساندن هرچه بیشتر آرای گریماس، تبیین انطباق نظریات جدید ادبی، بخصوص آرای ساختارگرایان بر نوع ادب غنایی است.

۱-۳ روش تحقیق

روش تحقیق در این جستار، از نوع توصیفی-تحلیلی و بررسی داده‌ها و مصادیق و بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای است که با استناد به برخی از اصلی‌ترین آرای گریماس به بحث و بررسی خواهد پرداخت. جهت دست یافتن به اهداف پژوهش،

داستان بهرام گور در گنبدسیاه، از هفت گنبد نظامی، به طور کامل مطالعه و سپس تلاش شد تا ساختار روایت، بر اساس آرای گریماس (تقابل های دوگانه، الگوی کنشی، زنجیره های روایی) تحلیل گردد.

۱-۴- پیشینه تحقیق

مباحث نظری آرای گریماس، از طریق ترجمه و تألیف کتب نقد و نظریه ادبی، توسط برخی همچون: ایگتون (پیش درآمدی بر نظریه ادبی، ۱۳۶۸)، احمدی (ساختار و تأویل متن، ۱۳۷۰)، برتنز (نظریه ادبی، ۱۳۸۲)، سلدن (راهنمای نظریه ادبی معاصر، ۱۳۸۴)، تایسون (نظریه های نقد ادبی معاصر، ۱۳۸۷)، سجودی (نشانه شناسی و ادبیات، ۱۳۸۴) و... شناخته شده است. شعیری نیز در کتب: «مبانی نشانه معنانشناسی نوین» (۱۳۸۱) و «تجزیه و تحلیل نشانه معنانشناختی گفتمان» (۱۳۸۵) به معرفی و شناخت کاملی از نشانه معنانشناسی و عناصر آن در تولید معنا و گفتمان پرداخته است. برخی مقالات همسو با رویکردهای این مقاله عبارتند از:

دُرپر و یاحقی (۱۳۸۹) در مقاله «تحلیل روابط شخصیت ها در منظومه لیلی و مجنون نظامی» به تحلیل روابط و مناسبات شخصیت ها در لیلی و مجنون با استفاده از الگوی کنش گر گریماس پرداخته اند. شش نقش اصلی در این روایت بازیابی شده اند و مقاله به این نتیجه رسیده است که الگوی گریماس در تحلیل شخصیت های منظومه مذکور، کارآمد است و با این الگو خواننده می تواند روابط و مناسبات شخصیت ها را دنبال کند. همچنین برخی از ویژگی های گریماس برای حکایت های فولکوریک هم در روایت مذکور مشاهده می شود. مشهدی و ثواب (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «تحلیل ساختار روایتی داستان بهرام و گل اندام برپایه نظریه گریماس» به مطالعه ساختار روایتی داستان «بهرام و گل اندام» بر مبنای نظریه گریماس پرداخته اند. ساختار طرح اصلی روایت مذکور، با تغییر وضعیت ها بر اساس تقابل های دوگانه و زنجیره های روایی و الگوی کنشی را تحلیل نموده و به این نتیجه رسیده اند که الگوی کنشی گریماس در تحلیل روایت مفید و قابل تطبیق است و طرح داستان از ساختار و انسجام روایی برخوردار و از دو منظر (تقابل های دوگانه و قاعده های نحوی) قابل بررسی است و از لحاظ کنشی، شامل دو الگوی کنشی مجزا با کنشگران متمایز است. نجفی و اکبری (۱۳۹۸) در مقاله «ساختار خرده روایت ها در پیرنگ خسرونامه؛ با تکیه بر الگوی کنشگران گریماس» به تحلیل ساختار پیرنگ و جایگاه شیء ارزشی در داستان «خسرونامه» با الگوی کنشگران گریماس پرداخته و به این نتیجه رسیده اند که وجود خرده روایت ها و پیرنگ های نهفته در دل کلان روایت «خسرونامه» علاوه بر ایجاد الگوهای سازه ای متعدد پیرنگ، باعث ایجاد تعلیق و پیوندهای متنوع گردیده است. رحمانی و فولادی (۱۳۹۹) در مقاله «بررسی داستان «گنبد صندلی» نظامی گنجوی براساس نظریه ساختارگرای گریماس» با تحلیل داستان مذکور بر مبنای نظریه گریماس به این نتیجه رسیده اند که هیچ بخش از حکایت، در پیشبرد جریان روایت بی تأثیر نیست و در آن داستان با وضعیت متعادل آغازین (آغاز سفر)، با درخواست آب خیر از شر، به وضعیتی نامتعادل (کورشدن خیر) مبدل می شود تا اینکه این وضعیت با تأثیر نیروی یاری دهنده دختر گردد و چوپان، سیر صعودی خود را به سوی تعادل- پایانی به سرانجام می رساند. طهماسبی سرقلی و دیگران (۱۴۰۰) در مقاله «سازوکار روایت در لیلی و مجنون براساس الگوی گریماس» به بررسی الگوهای روایتی در حکایت مذکور پرداخته و به این نتیجه رسیده اند که تقابل اصلی برخاسته در این روایت، ریشه در عصبیت قومی و جامعه عصر دارد. کنش کنشگران نیز براساس همین تقابل، معنادار می شود. کنشگر اصلی و گیرنده، مجنون است و اطرافیان او نقش یاری گر دارند. بازدارنده، پدر لیلی و شیء ارزشی نیز عشق است و به همین دلیل داستان، حالت عرفانی پیدا کرده است. سلیمان پور (۱۴۰۱) در مقاله «نقش محوری شخصیت مجنون براساس نظریه کنشگری گریماس» با تکیه بر روش توصیفی- تحلیلی ضمن تبیین و تحلیل سایر نقش ها و روابط لیلی و مجنون، به نقش محوری

شخصیت مجنون پرداخته و به این نتیجه رسیده است که باتوجه به الگوی کنشگر گریماس در این روایت، مجنون بیش از هرکس و هرچیز نقش برجسته و کنشگر فاعل دارد. فاعلیت ابتدا با مجنون شکل می گیرد، اما در میانه های داستان، گاهی لیلی جای او را می گیرد.

بنابراین طبق بررسی های انجام شده - چنانکه مشاهده می شود- پژوهشی که به طور خاص و مستقل و با ذکر جزئیات به بررسی و تحلیل داستان «بهرام گور در گنبد سیاه» از نظامی پرداخته باشد، مشاهده نشد. این موضوع و نیز لزوم بازخوانی و تحلیل روایت های کهن منظوم براساس نظریه گریماس جهت شناساندن عمیق تر این آثار، ضرورت این پژوهش را نمایان می سازد.

۲- بحث

۲-۱- روایت شناسی

روایت شناسی (Narratology) علمی است که به بررسی و تحلیل روایت های داستانی می پردازد و محصول ساختارگرایی است (ایگلتون، ۱۳۸۸: ۱۴۳). این علم در جهت تحلیل و بررسی ساختارهای مختلف روایت و سازوکارهای درونی متون ادبی به کار می رود تا بتواند ساختارهای بنیادین و یا عملکردهای موجود بر کارکرد روایی را نمایش دهد (رک: اخوت، ۱۳۷۱: ۲). اساس علم روایت شناسی بر ولادیمیر پراپ (Vladimir Propp)، فرمالیست شهیر روسی و کتاب وی «بررسی قصه های عامیانه» (Morphology of the folktale) استوار است. او آثار فولکوریک را براساس قواعد صوری آنها تقسیم بندی کرد و این کار خود را ریخت شناسی (Morphology) نامید. پراپ تمامی شخصیت های قصه را به هفت دسته کلی تقسیم بندی کرد: «۱- قهرمان (hero)، ۲- خبیث یا شریر (villain)، ۳- یاری دهنده (helper)، ۴- بخشنده (donor)، ۵- اعزام کننده (dispatcher)، ۶- شخص مورد جستجو یا شاهزاده خانم (princess)، ۷- قهرمان دروغین (false hero)» (سلدن و ویدسون، ۱۳۸۴: ۴۲).

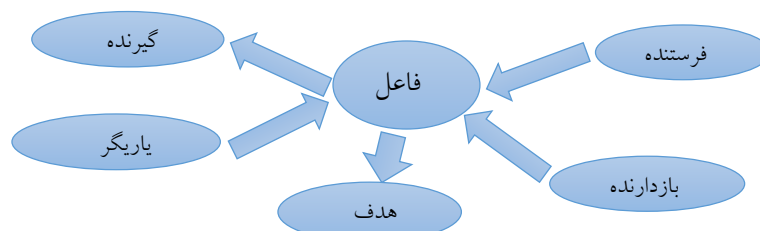
۲-۲- گریماس و آرای او

آلژیرداس ژولین گریماس (Algirdan Julien Greimas)، زبان شناس و نشانه شناس لیتوانی تبار مقیم فرانسه، از بنیان گذاران و دبیر کل انجمن بین المللی مطالعات نشانه شناسی بود. او با اصلاح ساختاری نظریه ولادیمیر پراپ و پیوند دو مقوله روساخت و ژرف ساخت روایت و انتشار کتاب «معناشناسی ساختاری» (Structural Semantics) (۱۹۶۶م.) و کتاب «درباره معنا» (On Meaning) (۱۹۷۰م.) به عنوان یکی از برجسته ترین چهره های روایت شناسی و نشانه معناشناسی روایی مکتب پاریس شناخته شد. وی به همراه تحلیل گران و متفکرانی همچون: ولادیمیر پراپ، مارسل موس (Mauss Marcel)، کلد لوی استرس (Claude Levi-Strauss) و... از جمله کسانی بود که نظریه های مربوط به حوزه روایت کنشی یا گفتمان کنش محور را تولید و بسط داد (رک: شعیری، ۱۳۹۵: ۱۹).

۲-۲-۱- الگوی کنشی گریماس

گریماس، نظریات پراپ مبنی بر وجود عملکرد/ حادثه در روایت را به شش موقعیت کاهش داد (Greimas, 1986: 39). این شش کنشگر یا عملکرد (actant) که در سه تقابل دوسویه قرار دارند، متشکل اند از: فرستنده/ گیرنده، فاعل/ مفعول، حمایت کننده/ بازدارنده (رک: تولان، ۱۳۸۶: ۸۲). در این الگو، کنشگر فرستنده، کنشگر فاعل را به دنبال شیء ارزشی یا هدف روانه می کند تا کنشگر گیرنده یا سودبرنده از آن بهره ببرد. در طی این روال، کنشگر یا کنشگران یاری دهنده او را حمایت می -

کند و کنشگر یا کنشگران بازدارنده نیز مانع او می‌شوند (Greimas, 1983: 86). در شکل (۱) الگوی کنشی گریماس نشان داده شده است. جهت پیکان‌ها در این شکل از اهمیت بسیار برخوردار است.

شکل (۱) الگوی کنشگر گریماس

۲-۲-۲- تقابل‌های دوگانه از منظر گریماس

ولادیمیر پراپ معتقد بود روایت، یعنی متنی که «تغییر وضعیت از حالت متعادل به غیرمتعادل و دوباره بازگشت به حالت متعادل را بیان کند» (پراپ، ۱۳۶۸: ۵۳). گریماس نیز چنین وضعیتی را در ساختار طرح داستان باور داشت (شکل ۲). وی ساختار طرح روایت را بر اثر تقابل‌های دوگانه برمی‌شمرد. از منظر او «این تقابل‌ها در ارتباط با طرح به این شکل است: تقابل‌های زمانی یعنی شرایط آغازین متعادل و یا غیرمتعادل در مقابل شرایط پایانی قصه، در برابر شرایط مضمونی یعنی برای مضمون معکوس و غیرمتعادل راه‌حلی پیدا می‌شود و دوباره تعادل می‌یابد. گریماس تمام آن کنش‌های قصه که شرایط آغازین را پشت سر می‌گذارند و به سرانجام می‌رسند و مضمون معکوس را تعادل می‌بخشند، جزء عناصر طرح قصه می‌داند» (اخوت، ۱۳۷۱: ۶۵).

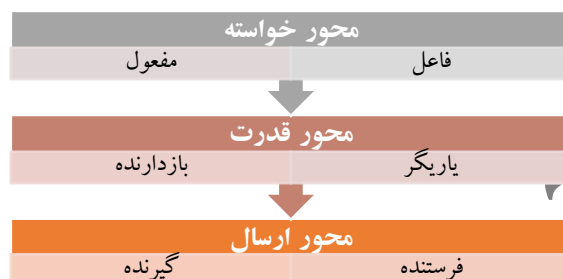

شکل (۲) ساختار تقابل‌های دوگانه گریماس

۲-۲-۳- الگوی توضیحی محور کنش‌های شش‌گانه

گریماس توجه خاصی به ساختار درونی متن و روابط میان آن دارد. وی تقابل شش کنشگر که در هیأتی روایتی در سه قسمت شکل می‌گیرد را مورد تحلیل قرار داد. در این طرح، او با استفاده از ساختار دوتایی، موفق به کشف نوع تازه‌ای از جدل شد که به کمک آن می‌توان هر کدام از مفاهیم را به زایش مفاهیم دیگری وادار کرد (هارلند، ۱۳۸۶: ۶۶). بر مبنای آرای گریماس،

سه دسته تقابلی دوگانه وجود دارد که هریک از آن‌ها را می‌توان در یک محور کنشی توضیحی جای داد. درواقع شش کنشگر که با یکدیگر مناسبات نحوی و معنایی برقرار می‌کنند، در سه محور دوگانه قرار می‌گیرند؛ این سه محور عبارتند از: خواسته، قدرت، ارسال (Herbert, 2005: 71). (شکل ۳)

شکل (۳) الگوی توضیحی محور کنش‌های شش‌گانه

۲-۲-۴- زنجیره‌های روایی

بخش دیگری از مطالعات و آرای گریماس، مربوط به زنجیره‌های روایی است. از منظر او، کنشگرها در سطح روایی این سه نوع زنجیره روایی را اجرا می‌کنند:

۲-۲-۴-۱- زنجیره پیمانی یا میثاقی

در این زنجیره، وضعیت داستان به سمت یک هدف خاص پی‌گیری می‌شود؛ این زنجیره شامل وظیفه‌ای است که به عهده روایت گذاشته می‌شود تا درنهایت به سرانجام برسد. عملکرد این زنجیره «بررسی وضعیت‌هاست که همان پذیرش یا رد پیمان است» (سلدن و ویدسون، ۱۳۸۴: ۱۶۳).

۲-۲-۴-۲- زنجیره اجرایی

این زنجیره، دال بر انجام مأموریتی است که باید انجام گیرد. از آنجاکه طرح اصلی داستان بر عهده زنجیره اجرایی است، بنابراین ساختار روایت متکی به آنست. (سلدن و ویدسون، ۱۳۸۴: ۱۶۲).

۲-۲-۴-۳- زنجیره انفصالی یا انتقالی

از منظر گریماس، زنجیره انتقالی یا انفصالی شامل تغییر وضعیت یا حالتی است که در داستان اتفاق می‌افتد. «این زنجیره شامل سفرها، رفت‌وبرگشت‌ها و تغییرات موقعیت قهرمان در طول داستان است» (اخوت، ۱۳۷۱: ۶۶).

۲-۳- هفت پیکر نظامی

هفت‌پیکر یا هفت گنبد یا بهرام‌نامه، حکایت بهرام پنجم ملقب به بهرام گور (۴۲۰-۴۳۹ میلادی) از آغاز تولد تا ناپدید شدن اوست. این اثر، شامل هفت قصه شگفت‌انگیز و پرمajas است که عروسان هفت گنبد برای پادشاه نقل می‌کنند و از خیال‌انگیزترین منظومه‌های پنج‌گنج نظامی به‌شمار می‌رود (زرین‌کوب، ۱۳۷۲: ۱۴۴). در داستان هفت پیکر، بهرام گور، هفت عروس از هفت اقلیم را به نزد خود می‌آورد که هریک در زیبایی و حسن، بی‌همتایند. هفت اقلیم، نماد عالم خاکی و هفت سیاره، نماد عالم افلاکی هستند و هفت روزی که عروسان هفت گنبد داستان‌هایی تعریف می‌کنند، نمادی از تمام زمان‌هاست. بدین ترتیب، نظامی در این مثنوی تمام داستان آفرینش را از آغاز تا پایان روایت کرده‌است. رنگ‌ها در هفت پیکر، دارای معانی ویژه‌ای هستند: رنگ سبز نماد باروری و حاصل‌خیزی، رنگ‌های آبی و سفید نشان‌دهنده صلح و صفا، رنگ زرد نماد نفرت،

رنگ سیاه نماد مرگ و رنگ سرخ نماد جنگ و خونریزی. در داستان هفت گنبد، بهرام‌شاه هر روز با توجه به اقلیم مربوط به هر بانو، لباسی به رنگ آن گنبد می‌پوشد و به دیدار شاهدخت آن گنبد می‌رود. هرکدام از بانوان با توجه به ویژگی‌های سرزمین خود، برای بهرام‌شاه داستان‌سرایی می‌کنند. این اقالیم هفتگانه هرکدام به سیاره‌ای منتسب هستند که با ایام هفته نیز هم‌خوانی دارند.

روزهای هفته	گنبد	داستان	اقلیم	شاهدخت	رنگ	سیاره
شنبه	گنبد سیاه	شاهزاده سیاهپوش	هند	فورک	سیاه	Saturn / زحل
یکشنبه	گنبد زرد	شاهزاده زرین‌پوش	روم	همای	زرد	Saturn / خورشید
دوشنبه	گنبد سبز	شاهزاده سبزپوش	خوارزم	نازیری	سبز	Moon / ماه
سه‌شنبه	گنبد سرخ	شاهزاده سرخ‌پوش	روس	نسرین‌نوش	سرخ	Mars / مریخ
چهارشنبه	گنبد فیروزه‌ای	شاهزاده فیروزه‌پوش	مغرب	آذریون	فیروزه‌ای	Mercury / عطارد
پنجشنبه	گنبد صندلی	شاهزاده صندلی‌پوش	چین	یغما‌ناز	صندلی	Jupiter / مشتری
جمعه	گنبد سپید	شاهزاده سپیدپوش	ایران	بخت	سپید	Venus / زهره

جدول (۱) هفت روز هفته، هفت گنبد، هفت شاهدخت، هفت اقلیم و هفت سیاره

۲-۴- خلاصه حکایت روز اول در گنبد سیاه

روز شنبه مربوط به شاهدخت هند با جامه‌ای سیاه، هم‌سرشت با سیاره کیوان است. بانوی این اقلیم، داستان مربوط به پادشاه شهر مدهوشان و راز سیه‌پوشی مردمان آن را برای بهرام‌شاه چنین تعریف می‌کند:

از یکی از خویشاوندانم شنیدم که زنی پرهیزگار در قصر ما زندگی می‌کرد که جامه‌ای سیاه بر تن داشت. علتش را پرسیدند و او گفت من قبلاً کنیز پادشاهی بزرگ بودم. او در قصر خویش، مهمان‌خانه‌ای ترتیب داده بود و مسافران غریب به آنجا می‌رفتند و برای پادشاه از شگفتی‌هایی که دیده بودند و از شهر و دیار خویش تعریف می‌کردند:

هر که آمد لگام گیر شدند
 به خورش میهمان‌پذیر شدند
 شاه پرسید از و حکایت خویش
 هم ز غربت هم از ولایت خویش

(نظامی، ۱۳۷۸: ۳۲-۳۱)

بعد از مدتی شاه ناپدید شد و وقتی بعد از مدت‌ها به کاخ برگشت، جامه‌ای سیاه بر تن داشت و بعد از آن هم، او بدون هیچ مصیبتی، همیشه سیاه‌پوش بود. کنیزک ادامه داد: روزی از پادشاه علت را پرسیدم و او چون مرا محرم خویش دید، رازش را چنین بیان کرد: روزی مسافر غریبه‌ای به قصر من آمد که تماماً سیاه‌پوش بود. من از او علت سیه‌پوشی‌اش را پرسیدم. اما او امتناع کرد و سخنی نگفت:

روزی آمد غریبی از سر راه
 خواندم و حشمتش بیفزودم
 گفتم ای من نخوانده نامۀ تو
 کفش و دستار و جامه هرسه سیاه
 برگ او را به شرط فرمودم
 سیه از چیست جامۀ تو؟

(نظامی، ۱۳۷۸: ۵۶-۵۴)

بالاخره با اصرار و التماس زیاد من، چنین گفت که در سرزمین چین، شهر بسیار زیبایی وجود دارد به نام شهر مدهوشان که مردمش همه سیاه‌پوش هستند:

گفت شهریست در ولایت چین
 نام آن شهر شهر مدهوشان
 شهری آراسته چو خلد برین
 تعزیت نامه سیه و شان

(همان: ۶۶-۶۴)

مسافر غریبه دیگر هیچ سخنی نگفت و بلافاصله از قصر دور شد. من هم هرچقدر جستجو کردم، نشانی از او نیافتم. تا اینکه بالاخره از فرط کنجکاوی، سلطنت را رها کردم و به سرزمین چین رفتم تا راز را کشف کنم. بعد از مدتی بالاخره به شهر مدهوشان رسیدم. تا یکسال هرچه کردم، نتوانستم به راز این مردم پی ببرم تا اینکه بالاخره با قصابی نیک‌سرشت آشنا شدم. هر روز به تکریم او پرداختم و به او نزدیک‌تر شدم تا اینکه توانستم به دل او راه یابم. سرانجام یک روز، علت سیاه‌پوشی مردمان شهر را از او پرسیدم. اما با اینکه من به او طلا و ثروت زیادی داده‌بودم، باز هم حاضر نشد راز شهر را برایم فاش کند. من خیلی پافشاری کردم و در نهایت با اصرار من، شبی مرا به خرابه‌ای برد. در آنجا سبدي بود. از من خواست به داخل آن بروم:

چون پری هر دو در نقاب شدیم

چون در آن منزل خراب شدیم

رفت و آورد پیش آهسته

سبدي بود در رسن بسته

(نظامی، ۱۳۷۸: ۱۳۰-۱۲۹)

وقتی داخل سبد نشستیم، سبد به خاطر طلسمی که در آن بود به آسمان پرواز کرد. من خیلی ترسیدم. هرچقدر آه و ناله کردم، هیچ سودی نداشت. ناگهان پرنده تنومندی، همچون کوه نمایان شد: مرغی آمد مست چون کوهی از بزرگی که بود سر تا پای

کآمدم زو به دل در اندوهی

میل گفت در افتاد زجای

(همان: ۱۵۳-۱۵۲)

از سر ناچاری خودم را به پاهای آن مرغ آویزان کردم و با او مسیری طولانی را طی کردم تا اینکه به سرزمینی زیبا همچون بهشت رسیدیم. در آنجا من پای مرغ را رها کردم و تا شب به استراحت و گردش پرداختم. وقتی شب شد، از دور، نوری دیدم و بعد زیبارویانی را دیدم که شمع به‌دست آمدند. بعد از آنکه کی، مرا به حضور بانوی خویش بردند. ملکه زیبارویان با مهربانی از من پذیرایی کرد. من که از زیبایی و مهربانی آن ملکه سرمست و عاشق شده‌بودم، به دست و پایش بوسه می‌زدم و خواهان وصال او بودم، ولی او مرا به صبوری فرامی‌خواند. در انتهای شب هم مرا با یکی از حوریان روانه کرد. چندین شب به همین منوال گذشت و هرگاه من از ملکه، تقاضای وصال می‌کردم، او حوری دیگری را با من روانه و خودش امتناع می‌کرد.

بخت من بود کآن نمود مرا

هیچ کامی نه کآن نبود مرا

حق نعمت زیاده شد از قیاس

چون در آن نعمتم نبود سپاس

کز زیادت زیادت جستم

ورق از حرف خرمی شستم

شب جهان بر ستاره کرد سیاه

چون به سی شب رسید وعده ماه

(نظامی، ۱۳۷۸: ۳۹۵-۳۹۶)

یک شب با ناشکیبایی و اصرار زیاد از ملکه، وصالش را خواستار شدم و او چون بی‌قراری مرا دید، گفت یک لحظه چشمانت را ببند، تا خودم را آماده کنم. بعد گفت: حالا چشمانت را بازکن! وقتی چشمانم را گشودم، خودم را دوباره در سبد یافتم و مرد قصاب هم در گوشه‌ای به انتظارم نشسته‌بود. من که ماجرا را دریافته‌بودم، پشیمان و ناراحت به مرد قصاب گفتم: ای رفیق دیرین! اکنون برای من جامه‌ای سیاه بیاور تا در این مصیبت بپوشم و بر حال خود عزادار باشم:

رفت و آورد هم در آن شب تار

شو پرندی سیاه پیش من آر

هم در آن شب بسیج کردم راه

در سرافکنم آن پرند سیاه

برخود افکنده از سیاهی رنگ

سوی شهر خود آمدم دلتنگ

(همان: ۵۰۸-۵۰۶)

بعد از این ماجرا من نیز سیاه‌پوشی و خاموشی اختیار کردم. وقتی پادشاه ماجرای خویش را برای کنیزک تعریف کرد، کنیزک نیز به سبب وفاداری و همدردی با پادشاه، سیاه‌پوش شد.

۲-۵- تحلیل حکایت

۲-۵-۱- تقابل‌های دوگانه در حکایت

حکایت گنبد سیاه، در ابتدا با وضعیتی متعادل آغاز می‌شود. پادشاهی مهمان‌نواز و عادل، بر سرزمینی حکومت می‌کند. او دستور می‌دهد تا برای مسافران، مهمانخانه‌ای مهیا کنند. پادشاه از هر مسافر، سرگذشتش را می‌پرسد. (وضعیت متعادل آغازین):

ایمنی داده میش را با گرگ

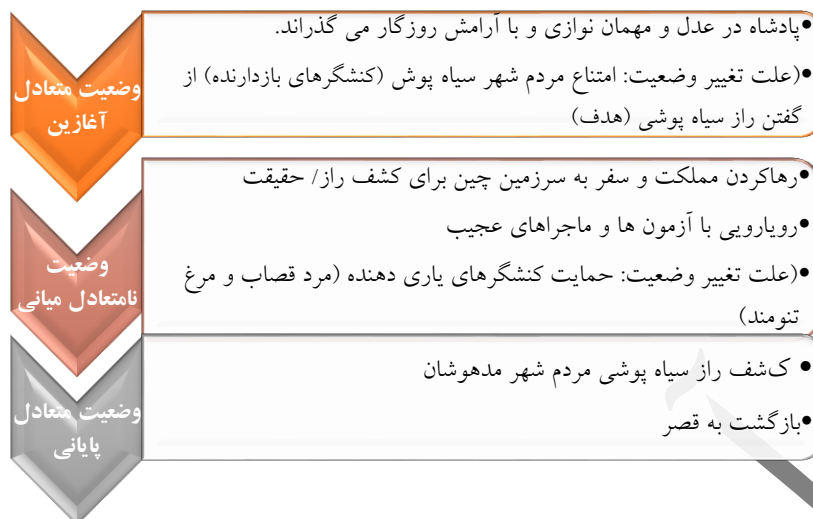
ملکی بود کامکار و بزرگ

کز ثری روی در ثریا داشت

میهمانخانه‌ای مهیا داشت

(نظامی، ۱۳۷۸: ۶۶۱-۶۶۲)

بعد از این وضعیت متعادل ابتدایی، نوبت به وضعیت نامتعادل میانی می‌رسد. در این بخش، پادشاه از مسافری سیاه‌پوش، علت سیاه‌پوشی‌اش را جویبار می‌شود. اما مسافر از پاسخ طفره می‌رود. در نهایت با اصرار پادشاه، فقط می‌گوید که شهری به نام مدهوشان در چین هست که تمام مردمش سیاه‌پوشند و هرکس هم به آن شهر برود، سیاه‌پوش می‌شود. نیروی کنجکاوی پادشاه، به قدری شدت می‌گیرد که زندگی متعادل وی را به وضعیتی بغرنج و نامتعادل می‌کشانند. او مملکت را رها می‌کند و برای یافتن راز بزرگ به سمت شهر مدهوشان می‌رود و در آنجا با آزمون‌ها و ماجراهایی عجیب روبه‌رو می‌شود. (وضعیت نامتعادل میانی) در این مسیر، کنشگرهای یاریگر و حمایت‌کننده (مرد قصاب، مرغ تنومند)، در انجام آزمون‌ها به یاری پادشاه می‌آیند در نهایت، همه ماجراها تمام می‌شود و پادشاه به راز مردم سیاه‌پوش، پی می‌برد و به قصر و زندگی عادی خویش بازمی‌گردد. (وضعیت متعادل پایانی). نکته مهم اینجاست که با اینکه پادشاه به هدف خود رسیده و راز را درک کرده، اما خود نیز سیاه‌پوش و اندوهگین می‌شود؛ چراکه نتوانسته‌است صبور و خوشنظر باشد. از لحاظ ساختاری، وضعیت قصه از منفی به مثبت پیش رفته و کنشگر فاعل به هدف خویش رسیده‌است. در این روایت، هرچند از نظر معنوی، پادشاه غمگین و سیاه-پوش می‌شود و ظاهراً حرکت قصه از مثبت به منفی است (به دلیل عدم دستیابی پادشاه به عوالم و تجربه‌های باشکوه‌تر)، اما باید در نظر داشت پادشاه به این آگاهی و شناخت ضعف خویش پی‌برده‌است و همین امر، نوعی پیروزی و نقطه مثبت برای وی به شمار می‌رود. بنابراین حرکت قصه از منفی به مثبت است. شکل (۴) ساختار طرح اصلی روایت گنبدسیاه را نشان می‌دهد.

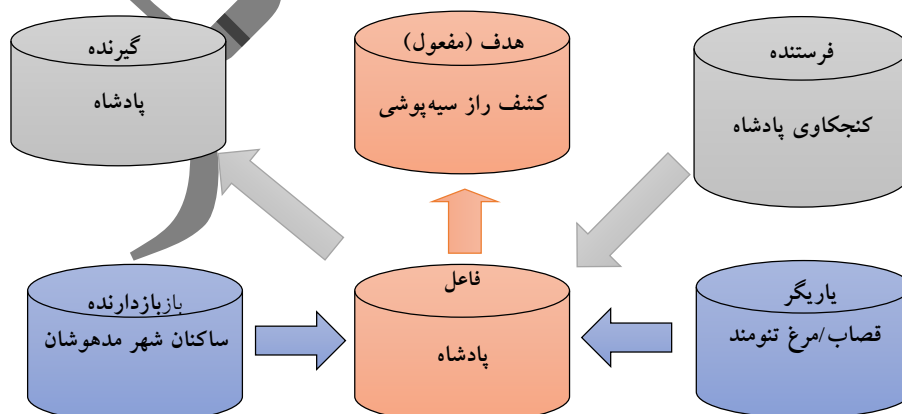

شکل (۴) ساختار طرح اصلی تقابل های دوگانه در حکایت گنبدسیاه

۲-۵-۲- الگوی کنشگر گریماس در حکایت

در این حکایت، پادشاه چندین الگوی کنشی شامل: کنشگر فاعل، کنشگر فرستنده و کنشگر گیرنده را عهده دار شده است. کنشگر فرستنده برای رسیدن به هدف، نیروی درونی میل و کنجکاوی پادشاه برای رسیدن به هدف است. کنشگر فاعل یا قهرمان داستان هم که اصلی ترین کنش های توسط او به انجام می رسد، باز هم پادشاه است. کنشگر گیرنده نیز که ذینفع است و قرار است به شیء ارزشی دست یابد، همان فاعل (در اینجا: پادشاه) است. کنشگر یاریگر، مرد قصاب و مرغ تنومند هستند. این هردو، به پادشاه کمک می کنند تا به کشف راز سیاه پوشی مردم شهر مدهوشان دست یابد. کنشگر بازدارنده (مانع) نیز مردمان شهر مدهوشان هستند. زمانی که پادشاه از این مردم درخواست می کند که وی را به هدف (راز سیاه پوشی خود) برسانند، آنان امتناع می کنند. به طور خلاصه می توان کنشگران این حکایت را چنین برشمرد:

کنشگر فرستنده: کنجکاوی پادشاه، کنشگر گیرنده (ذی نفع): پادشاه، کنشگر فاعل (قهرمان): پادشاه، مفعول (هدف): کشف راز سیاه پوشی مردمان، کنشگران یاریگر: قصاب، مرغ تنومند، کنشگران بازدارنده (مانع): ساکنان شهر مدهوشان.

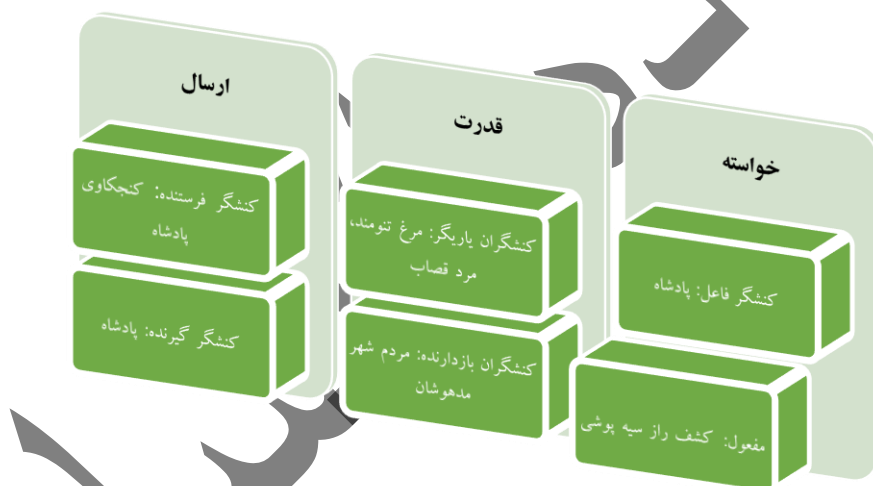
شکل (۵) حکایت گنبد سیاه بر پایه الگوی کنشگر گریماس

۲-۵-۳- الگوی توضیحی کنش‌های ششگانه در حکایت گنبد سیاه

محور خواسته: در این محور که کنشگر فاعل و مفعول، زوج تقابلی را دربرمی‌گیرند، فاعل یعنی پادشاه، کنشگری است که به سوی مفعول یا شیء‌ارزشی هدایت می‌شود. پادشاه (فاعل) برای کشف راز سیه‌پوشی و نیل به حقیقت (مفعول)، به سوی سفری دراز هدایت می‌شود تا کنش آزمودن از این طریق صورت گیرد.

محور قدرت: در این حکایت، در محور قدرت، دو کنشگر یاری‌رسان وجود دارد که هر دو عینی هستند؛ یکی انسان (مرد قصاب) و دیگری حیوان (مرغ تنومند)ی که در رساندن پادشاه (فاعل) به کشف راز و حقیقت (مفعول) به او کمک می‌کنند. کنشگر حریف نیز مردم سیه‌پوش شهر مدهوشان هستند که از گفتن حقیقت و رسیدن فاعل یا قهرمان (پادشاه) به راز سیه‌پوشی امتناع می‌کنند و در تقابل با مرد قصاب و مرغ تنومند (کنشگران یاریگر) هستند.

محور ارسال: در این حکایت، بنابر قرینه معنایی، «کنجکاوی پادشاه»، کنشگر فرستنده است که خواهان وصول فاعل (پادشاه) به مفعول (درک حقیقت و راز سیه‌پوشی) است. این فرستنده به دسته مفاهیم تعلق دارد. گیرنده (پادشاه) هم کنشگری است که از کنش سود می‌برد و یا ممکن است سودی به او نرسد. پادشاه به عنوان گیرنده، در ظاهر امر، سودبرنده است؛ چراکه بالاخره راز سیه‌پوشی مردمان شهر مدهوشان را کشف می‌کند؛ ولی عملاً سودی نصیب پادشاه نمی‌شود؛ چراکه وی نتوانسته است شکیبایی کند و در نهایت عوالم و تجربه‌های باشکوه‌تر را دریابد. شکل (۶)

شکل (۶) الگوی توضیحی کنش‌های ششگانه در حکایت گنبد سیاه

۲-۶-۲- زنجیره‌های روایی حکایت

۲-۶-۱- زنجیره میثاقی

کشف راز سیه‌پوشی مردم شهر مدهوشان در ابتدای امر، وظیفه‌ای است که پادشاه باید بدان برسد. طفره‌روی مردم از جواب به این سؤال، کنجکاوی و انگیزه پادشاه را برای رسیدن به هدف، دوچندان می‌کند. پادشاه این کار را وظیفه‌ای غیرقابل-تغییر برای خویش می‌داند. بنابراین سلطنت را رها می‌کند و با زندگی جدید در شهر مدهوشان، سعی در رسیدن به هدف دارد. بدین طریق، با پیمان یا عهدی درونی از سمت پادشاه روبرو هستیم. پادشاه برای دستیابی به پاسخ سؤال مهم، به سمت مقصد حرکت می‌کند و با خود پیمان می‌بندد تا وقتی به هدف دست نیافته، بازنگردد. مدت‌ها طول می‌کشد تا به هدف نزدیک

شود. در این زنجیره یا پیرفت، پادشاه ابتدا از مهمان خویش سؤالی پرسیده است که پاسخ آن، باعث عهدبستن پادشاه با خود و تلاش وی می شود تا جواب را بیابد:

آن مسافر هر آن شگفت که دید
شاه را قصه کرد و شاه شنید
همه عمرش بر آن قرار گذشت
تا نشد عمرش از قرار نگشت

(نظامی، ۱۳۷۸: ۴۵۷-۴۵۸)

۲-۶-۲- زنجیره اجرایی

در این زنجیره که آزمون ها و مبارزه ها شکل می گیرند، پادشاه (کنشگر فاعل) با تلاش برای غلبه بر موانع و نزدیک شدن به مرد قصاب در مرحله اول، آزمون را با موفقیت به پایان می رساند؛ اما در آزمون بعدی که در معاشرت بانوی زیباروی، سی روز به طول می انجامد؛ ناکام می ماند. در این زنجیره، قرار است پادشاه مورد آزمون عظیمی قرارگیرد که دیگر مردمان شهر مدهوشان در آن شکست خورده و محکوم به سیاه پوشی شده اند. او باید با صبر و خویشتن داری و مهار نفس، خود را آماده تجربه ای عظیم و ورود به دنیایی باشکوه کند؛ دنیایی که در مقایسه با این دنیا همانند چشمه ای در برابر قطره است:

گر شبی زین خیال گردی دور
یابی از شمع جاودانی نور
چشمه ای را به قطره ای مفروش
کاین همه نیش داد آن همه نوش

(نظامی، ۱۳۷۸: ۶۷۵-۶۷۶)

۲-۶-۳- زنجیره انفصالی

در زنجیره انفصالی این حکایت که به رفتن ها و بازگشتن ها اشاره دارد، پادشاه (کنشگر فاعل) که در راه رسیدن به کشف راز سیه پوشی مردم (مفعول/ هدف)، سختی های زیادی را تحمل کرده است، در نهایت موفق می شود به خواسته خود برسد و علت سیه پوشی مردم را کشف کند و در نهایت به کاخ خویش بازگردد. در این زنجیره، حرکت داستان از منفی به مثبت است؛ چون پادشاه به هدف اولیه خود (کشف راز سیه پوشی مردم) رسیده است. در این روایت، هرچند پادشاه، مانند دیگر مردمان شهر مدهوشان- علیرغم توصیه های ملکه زیبارویان- نتوانسته است صبوری و خویشتن داری نشان دهد و به دلیل عدم دستیابی به تجربه ها و عوالم والاتر غمگین و سیاه پوش است، اما این آزمون بزرگ، منبع آگاهی از نقاط ضعف و خویشتن شناسی و در نهایت تعالی روح پادشاه شده است؛ بنابراین حرکت داستان از منفی به مثبت است.

شکل (۷) زنجیره های روایی در حکایت گنبد سیاه

در روایت مورد تحلیل، هم الگوی تقابلی گریماس، یعنی وضعیت متعادل آغازین، وضعیت نامتعادل میانی و وضعیت پایانی متعادل وجود دارد و هم ساختار نحوی، یا به عبارت دیگر زنجیره‌های سه‌گانه: پیمانی، اجرایی و انفصالی. در این روایت، داستان با وضعیت متعادل آغازین (کامرانی پادشاه در قصر) شروع می‌شود؛ با کنجکاوی پادشاه برای کشف راز سیه‌پوشی مردمان، به وضعیت نامتعادل میانی مبدل می‌شود و سرانجام با کشف راز سیه‌پوشی توسط پادشاه به وضعیت متعادل پایانی می‌رسد. سیر داستان در این روایت از لحاظ ساختاری از منفی به مثبت است. چراکه پادشاه در این داستان به هدف خود یعنی کشف راز دست می‌یابد؛ هرچند در این روایت، پادشاه در آزمون خویشنداری و مهار نفس شکست می‌خورد و تا آخر عمر سیه‌پوش و غمگین می‌شود، اما همین احساس پشیمانی و ندامت وی، نشان از آگاهی پادشاه به ضعف‌های خویش دارد و نوعی خویششناسی و تعالی روحی برای وی محسوب می‌شود.

همچنین بررسی روایت منتخب، مطابقت الگوی کنشی گریماس را با این روایت تأیید می‌کند و نشان می‌دهد در داستان گنبد سیاه، تمامی کنشگران مورد نظر گریماس حضور فعال دارند. در این روایت، کنشگران اصلی گریماس عبارتند از: پادشاه (کنشگر فاعل و کنشگر گیرنده)، کنجکاوی پادشاه (کنشگر فرستنده)، کشف راز سیه‌پوشی (مفعول/ هدف)، مردم شهر مدهوشان (کنشگران بازدارنده/حریف)، مردقصاب و مرغ تنومند (کنشگران یاریگر). از نظر نوع شخصیت، علاوه بر شخصیت‌های انسانی، شخصیت‌های حیوانی نیز حضور دارند؛ به عنوان مثال شخصیت پرندۀ تنومند به عنوان کنشگر بازدارنده در مسیر دستیابی قهرمان به هدف یا شیء ارزشی.

زنجیره‌های روایی مورد نظر گریماس در روایت مذکور بدین قرار هستند: ۱- زنجیره میثاقی: عهد و پیمان درونی پادشاه مبنی بر رسیدن به هدف (کشف راز سیه‌پوشی)؛ ۲- زنجیره اجرایی: رهاکردن تخت پادشاهی توسط کنشگر فاعل (پادشاه) و سفر به شهر مدهوشان در سرزمین چین/ مبارزه با سختی‌ها و تلاش برای غلبه بر موانع زندگی/ آزمون صبر و خویشنداری و مهارنفس؛ ۳- زنجیره انفصالی: تغییر وضعیت قهرمان یا کنشگر فاعل (پادشاه) در مقابل عمل به پیمان درونی خویش/ کشف راز سیه‌پوشی مردم شهر مدهوشان/ بازگشت پادشاه به قصر و سوگواری و سیه‌پوشی.

به طور کلی عناصر و اجزایی که گریماس برای بررسی و تحلیل ساختاری یک روایت نشان داده، در روایت گنبد سیاه تبیین شده‌است. نتایج به‌دست‌آمده از این پژوهش، انطباق الگوی جهان‌شمول روایی گریماس را در تحلیل و تبیین شخصیت‌ها و ساختار این روایت به نمایش می‌گذارد و نشان می‌دهد آرای گریماس قابلیت تعمیم و انطباق با متون غنایی را داراست.

۴- منابع

- احمدی، بابک. (۱۳۷۰). ساختار و تأویل متن. ج ۱. تهران: مرکز.
- اخوت، احمد. (۱۳۷۱). دستور زبان داستان. تهران: فردا.
- ایگتون، تری. (۱۳۶۸). پیش‌درآمدی بر نظریه ادبی. ترجمه عباس مخبر. تهران: مرکز.
- برتز، یوهانس ویلم. (۱۳۸۲). نظریه ادبی. ترجمه فرزانه سجودی. تهران: آهنگ.
- پاینده، حسین. (۱۳۹۷). نظریه و نقد ادبی، درسنامه‌ای میان‌رشته‌ای. تهران: سمت.
- پراپ، ولادیمیر. (۱۳۶۸). ریخت‌شناسی قصه‌های پریان. ترجمه فریدون بدره‌ای. تهران: توس.
- تایسون، لوئیس. (۱۳۸۷). نظریه‌های نقد ادبی معاصر، ترجمه مازیار حسین‌زاده و فاطمه حسینی، تهران: نگاه امروز.
- تولان، مایکل جی. (۱۳۸۶). روایت‌شناسی: درآمدی زبان شناختی - انتقادی، ترجمه: سیده فاطمه علوی و فاطمه نعمتی. تهران: سمت.

- ثواب، فاطمه. (۱۳۹۴). بررسی ساختار روایی منظومه‌های غنایی بر پایه نظریه گریماس (ویس و رامین، خسرو و شیرین، جمشید و خورشید، همای و همایون، لیلی و مجنون)، رساله دکترای زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، استاد راهنما: محمدعلی محمودی.
- دُرپر، مریم؛ یاحقی، محمد جعفر. (۱۳۸۹). «تحلیل روابط شخصیت‌ها در منظومه لیلی و مجنون نظامی». *مجله بوستان ادب*. دوره ۲، شماره ۳، پیاپی ۵۹/۱. صص ۸۹-۶۵.
- رحمانی، مریم؛ فولادی، محمد. (۱۳۹۹). «بررسی داستان «گنبد صندلی» نظامی گنجوی براساس نظریه ساختارگرایی گریماس». *دوفصلنامه علوم ادبی*، سال ۱۰، شماره ۱۷، صص ۷۵-۹۳.
- زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۷۲). *پیرگنج در جستجوی ناکجاآباد*. تهران: سخن.
- سجودی، فرزانه. (۱۳۸۴). *نشانه‌شناسی و ادبیات*. تهران: فرهنگ کاوش.
- سلدن، رمان؛ ویدسون، پیت. (۱۳۸۴). *راهنمای نظریه ادبی معاصر*. ترجمه عباس مخبر. ویرایش ۳. تهران: طرح نو.
- سلیمانپور، مهوش. (۱۴۰۱). «نقش محوری شخصیت مجنون براساس نظریه کنشگری گریماس». *پژوهش‌های نوین ادبی*، سال ۱، ش ۲، صص ۱۲-۱.
- شعیری، حمیدرضا. (۱۳۸۱). *مبانی معناشناسی نوین*. تهران: سمت.
- شعیری، حمیدرضا. (۱۳۸۵). *تجزیه و تحلیل نشانه - معناشناختی گفتمان*. تهران: سمت.
- شعیری، حمیدرضا. (۱۳۹۵). *نشانه‌شناسی ادبیات/نظریه و روش تحلیل گفتمان ادبی*. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- طهماسبی سرقلی، فریده؛ مالملی، امیدوار؛ سهراب‌نژاد، سیدعلی. (۱۴۰۰). «سازکار روایت در لیلی و مجنون براساس الگوی گریماس». *پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی*، سال ۱۲، ش ۲ (پیاپی ۴۴). صص ۶۶-۴۷.
- گرین، کیت؛ لبیهان، جیل. (۱۳۸۳). *درسنامه نظریه و نقد ادبی*. ترجمه: گروه مترجمان. تهران: روزنگار.
- مشهدی، محمدا میر؛ ثواب، فاطمه. (۱۳۹۳). «تحلیل ساختار روایتی داستان بهرام و گل‌اندام برپایه نظریه گریماس». *متن پژوهی ادبی (زبان و ادب پارسی)*، ش ۱۸ (۶۱): ۱۰۵-۸۳.
- نجفی، ندا؛ اکبری، منوچهر. (۱۳۹۹). «ساختار خرده‌روایت‌ها در *پیرنگ خسرونامه*: با تکیه بر الگوی کنشگران گریماس». *مجله مطالعات ادبیات تطبیقی*. سال ۱۴، ش ۵۴. صص ۱۹۷-۲۱۰.
- نظامی گنجوی، الیاس بن یوسف. (۱۳۷۸). *کلیات خمس نظامی گنجوی*، با مقدمه و شرح حال حسین وحیدی، چ ۲. تهران: صفی‌علیشاه.
- هارلند، ریچارد. (۱۳۸۶). *دیباچه‌ای تاریخی بر نظری ادبی از افلاطون تا بارت*. ترجمه بهزاد برکت. گیلان: دانشگاه گیلان.

Hebert, L. (2005). *Tools for Text and Image Analysis*, Julie tabler, available at <http://www.signisemio.com>

Greimas, Algirdan Julien (1983). *Structural Semantics: An attempt at a method*. University of nebraska press. Lincoln and London.